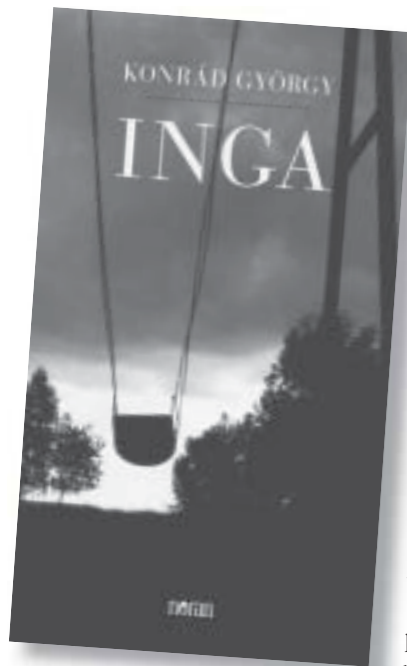

Pályi András

Vendégmunkás és vándorelnök

(Konrád György: Inga. Noran kiadó, 2008)

Aligha lephette volna meg szebb és az alkalomhoz jobban illő ajándékkal Konrád György olvasóit hetvenötödik születésnapja alkalmából, mint az *Ingával*, amelyre a legszívesebben azt mondanám, hogy – az *Elutazás és hazatérés* és a *Fenn a hegyen napfogyatkozáskor* után – a harmadik önéletrajzi kötete, de hát nem egészen az. Inkább naplóként olvasom, vagy esszéként, vagy rejtett öninterjúként, vagy elbeszélésként (azaz fikcióként), vagy önvalomásként, műhelynaplóként (azaz éppen nem fikci-

óként), vagyis máris bajban vagyok, mint Konrádnál korábban is nemegyszer, ha a mű műfaját szabatosan meg akarom adni. A legjobb talán, ha azt mondom, az önéletrajzíró önreflexiója ez a könyv, afféle józan, érzékeny tűnődés az élet alkonyán, azé az alkotóé, aki tényleg elérte, hogy nem lepődik meg semmin. („Már csak az lep meg, az élet milyen rövid volt.”) De mégsem illik ide az alkonyati horizont emlegetése, hisz az írói pályának ez az új szakasza láthatóan friss, sodró, lendületes, magával ragadó, azaz kimondottan fiatalos műveket hoz, amelyek úgy könnyedek, hogy mélyek, úgy cselekményesek, hogy meditatívak, úgy földhözragadottak, hogy szárnyalnak. Amiből nemcsak az következik, hogy Konrád György kedveli a paradoxonokat – valóban, mi sem áll tőle távolabb, mint az élet ellentmondásainak feloldása vagy elsimítása –, de nyilvánvalóan az a szellem ő, aki minél tapasztaltabb, annál üdébb. Persze mit is kínlódom itt, a cím maga megadja a műfajt, legalábbis ezt olvassuk mindjárt a harmadik oldalon: „Van-e a valóság és a fikció között valami más? Talán az inga, az ide-oda, az összenevetés.”

A valóság és a fikció – ez minden írói életmű alfája és omegája, de a kérdésnek Konrád esetében különös hangsúlya van: „Megírjam, ahogy valójában történt? Semmi sem történt valójában. Nem a történeti alak érdekel, hanem az, aki a papíron keletkezik. Fikció nélkül az esztétikán eluralkodik az etika” – töpreng most az *Ingában*. De gondoljunk csak *A látogatóra*. Az valóság volt, vagy fikció? Nyilván az utóbbi, de az író oly mesz-

szemenően elhitette velünk a narrátor és a szerző azonosságát – túl azon, hogy ő maga is gyámügyes volt, amikor a könyvet írta –, hogy az olvasót, a kritikusat, de még a pártállam akkori korifeusait is lépre csalta, akik a regénybeli gyámügyi tisztviselő nézeteit, „privát vallását” hányták az író szemére. Nem beszélve a naiv olvasóról, aki alighanem meglepődött, amikor saját érzékösségének tükörképét pillantotta meg a hős végső soron erőteljes vonásokkal meghúzott szentimentalizmusában. Holott Konrád nemigen akart ott sem egyebet, csak megelőzni az etika eluralkodását az esztétikán: ezért lépett át oly vakmerően a (saját) valóságból a papíron kreált fikcióba, vagy a fikcióból vissza személyes életének kulisszái és motívumai közé. A későbbi Konrád-regényekben is leng ez „a paradox inga a maximalizmus és minimalizmus között”. *A cinkosban* egy tőle meglehetősen távol álló díszletek közt szocializálódott figura ajkára adja azokat a felismeréseit, amelyekre a hetvenes években tett szert – és amelyek érvelően kifejtve megtalálhatók Szelényi Ivánnal együtt írt, botrányos, már-már államellenes összeesküvés-ként elkönyvelt, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvében –, míg *A várossalapítóban* gond nélkül „ráismerhetünk” a városszociológus szerzőre vagy a *Kőóra* vándorbölcseleő és világszavargó tanárában az akkoriban épp egy amerikai egyetemen tanító íróra. Ám ez a zavarba ejtő, önmagával szembeni személyeskedés, amit itt, az *Ingában* afféle diákcsinyként emleget, mondván, hogy újra meg újra az életrajzából „puskázik”, valami mást is jelent, persze túl azon, hogy a fiktív meseszövevény átütő személyesség diszkrét bája egyfajta csáberővel bíró írói fogás az olvasó rabul ejtésére, ami minden tollforgató legnemesebb szándéka.

Mert egyfelől jól érzi, hogy „az első személy fenyegetően pucér, nagyon közel jön, belevisz az öngazolásba és mentegetőzésbe”, másfelől viszont nyilvánvaló, hogy „önmagán valamelyest gondolkodni minden épkezláb embernek muszáj” – ez a kiindulópont, nem is nagyon lehet más. Ehhez azt is mindjárt hozzáfűzheti, hogy „amit írok, nem biztos, hogy igaz, de elképzelhető”, és mélyebb, elemi szinten nyilván ez a kérdés lényege, az írás igazsága, ő is erről faggatja magát: „Te sohasem hazudtál?, kérde tőlem a lelkiismeret démona. Szó, ami szó, írásban sosem.” Ezt az „írásban sosem hazudni” attitűdöt nemcsak ars poeticának érzem azonban, hanem a konrádi életmű kulcsproblémájának is. Ő volt az az író, aki eleve elutasította az öncenzúra minden formáját, évtizedekre betiltott szerzővé téve magát szülőházában abban a korban, amikor az öncenzúra az író (irodalmi) létfeltételének számított, s így valóságos kultusznak is örvendett erre mifelénk; és persze mindjárt joggal keltett érdeklődést maga iránt a világnak abban a felében, amely a vasfüggöny mögül is manipulálatlan gondolatokat és műveket várt. Csakhogy az öncenzúra e radikális elutasítása bizonyos veszélyeket is rejtett magában, hisz az irodalom hatalmas eszköztárral rendelkezik az áttételes beszédre, amellyel jó esetben mélyebben, tágabban, árnyaltabban elmondható az író igaza. Az tehát csak most derül ki igazán, miután a politikai cenzúra lassan két évtizede eltűnt a történelem süllyesztőjében (Konrád e tény megállapításakor

azért mindig megenged magának egy kétkedő kérdőjelet), hogy idegenkedése a kimondható és a kimondhatatlan e sajátos libikókájától nem is annyira politikai, mint inkább alkati természetű. Azaz rendhagyó írói útja, ami sokak szemében botrány és vakmerőség volt, elsősorban a saját hang, a saját műfaj keresését jelentette. Két nagyszerű önéletrajzi kötete után az *Inga* valójában ennek az elsősorban önmagát, saját vonzalmait, saját habitusát felderítő kalandnak a belső térképét rajzolja meg, minden korábbinál nyíltabban és jobban beavatva az *atelier* titkaiba. Hogy mindjárt az is kiderüljön, sokat sejtető művészi titkok helyett a lehető legtermészetesebb emberi dolgokról van itt szó.

Ilyesformán: „Az önéletrajzírás: kutatás. Adva van egy vizsgálati személy szőröstül-bőröstül, mindennel, amit egy ember önmagáról tudhat, nem feledve, hogy egész folyamatos környezetünkkel együtt vagyunk azok, akik vagyunk. Az én tehát igen sok embert jelent. Az önéletrajzíró a fogamzás pillanatában megkapta szüleitől – és rajtuk át még ki tudja, ki mindenkitől – a kutatási feladatot, cipelnie kell a témáját holtáig. A múlt nyomaszt és kötelez, a jövő irányít és terel, a most mind a kettőnél szabadabb.” Itt is rejlik azért egy paradoxon, hisz az önéletrajzírásban az írói „életors” izgatja, azoké az íróké, akiknek életét „megszabja az a döntésük, hogy az írás lesz az igazi mesterségük, akiknek az írásmódja meghatározó személyiségjegy.” Innen már akár az alkotói folyamat mélyebb bugyraiba is belátunk: „Jelszavaim mára: edzés, önuralom és egyenletes mámor. Hátam mögött a kőkerítés, előttem a Szent György-hegy, és a nyár java. Folyosót nyitok a szöveg és a még felszántatlan tudat között, de ma még maradjanak a történetek a lenti gomolygásban, ott, ahol az emlék csupán valahonnan rémlő, bevilanó képzet.” Utóvégre azt se tudni, „valóban megesett-e velem az, amit elfelejtettem.” Majd kedvtelve megsimogatja cseresznyefa íróasztalát, és hal-kan kijelenti: „Add meg istennek, ami az istené, és add meg az ördögnek, ami az ördögé, de ne hagyd magad széttépni. Isten állítólag azt mondta, hogy neki nem kell a regény, és őt ez a sok piszlicsáré pletyka sem érdekli. Ami engem illet, ha választanom kellene isten és a regény között, az utóbbit választanám”, hisz mi egyéb is ez a regény, „mint álom önmagunkról”. Sőt, még sarkítottabban: „Az irodalom kisebbségi mű, az írók és az olvasók mindösszesen még mindig olyan csekély minoritás, hogy az egész világirodalmat az olvasóival együtt egy kis globális összeesküvésnek is tekinthetjük.” Ami „hozzásegít ahhoz, hogy az legyen, aki vagy.” Vedd hát tudomásul, hogy „nincs kisember és nagyember, ha nagy vagy, akkor hajolj le. Adj teret a kiválóknak és kielégülést a hiúságoknak.”

Így lesz az én regénye realisabb és realistább minden lehetséges másnál, mert ott van benne valamennyi történet, még az az akár nagy kezdőbetűvel írható is, ami a történelem és a mítosz, az emberi őstudás. „Ennek a könyvnek a szervező közepe időben az 1989-es fordulat, az erőszakmentes forradalom, a metamorfózis át- és vissza a polgári világba”, de ott van benne – épp e „kitüntetett idő” perspektívájából – 1944 és 1956 is. A bennünk lakó Káin, a bennünk lakó álmodozó, a bennünk lakó hős. „Az

embertelenségben nem rejtőzik semmilyen talány, nincs mit magyarázni rajta. Sorsunk titka, hogy ki lesz a megpróbáltatás órájában szent.” Mert azt azért nem nehéz belátnunk, hogy „mind a megváltás, mind pedig a forradalom eszméje – holista túlzás. Az emberek nem kérték, hogy megváltásukat. Valami segítség persze nem ártana, hogy egy kis könnyebbség legyen. A valóságos, olyan-amilyen élet helyett azonban ne tessék valami egész mást kitalálni.” Újra és újra oda jutunk, ahol az élet a maga megismételhetetlen egyszerűségében minden és semmi. Ki hát ez az ember, aki ilyen természetességgel ejti ki a száján a lét nagy paradoxonjait? „Vendégmunkás vagyok és vándorelnök – mondja –, egy koros férfi, akinek tovább kell mennie, és közben járhatja az eszét a valamivé növekvő szinte semmin.” Magától értetődik, hogy végül azt a bizonyos utolsó órát is el kell gondolnia: „A halál legyen baleset, és nem az előkészületek koronája. Az ember megy az utcán és elesik, majd már a lelke sétál tovább a meszeseségre-magasságra, és visszatekint arra a kupacra, ami volt. Meddig nézze? És aztán? Nincs aztán. Egyáltalán? Egyáltalán. Dögletes.”

Igazi bölcs könyv az *Inga*. Egy közülünk való emberfia kivételesen bölcs számvetése önmagával és a világgal. Jó olvasni.

Bazsányi Sándor

Káin és – Isten

– Kertész Imre Káinjáról –

(Kertész Imre: Világpolgár és zarándok [Káin és Ábel]. Magvető, 2007)

A történet legelején még minden a lehető legnagyobb rendben volt.

Már ha van egyáltalán értelme rendnek nevezni azt, ami úgy van, ahogyan van, ahogyan teremtve lett. Hiszen a rend leginkább a rendtelenség ellenében, pontosabban annak utána tekinthető és nevezhető csak rendnek. Még akkor is, ha a fosztóképző egyfelől ennek – a rendtelenségnek – utólagos, másfelől annak – a rendnek – elsődleges voltára utalna. De hát mindez csupán gondolkodás a nyelvről, okoskodás a nyelvben. Annak következménye, hogy az első emberi testvérpár nemzótatyja egykoron, asszonyával együtt, evett a tudás fájának gyümölcseiből.

Tehát, jobb szó nincs rá: rend volt a történet legelején. Az asszony tényleg az emberből (az Őszövetség nyelvén: *is*) lett asszonyemberré (*isa*). Az ember meg persze a föld porából, ámde a teremtett föld porából, ráadásul orrán keresztül isteni lehetett, étellel telítve. Jól megvoltak hát egymással, fedetlen testtel, gondolatlanul, valami olyasmi érzéssel egymás iránt, amire a gondolkodás nyelvének nem lehet szava, és csak jobb híján nevezhetjük szégyen nélküli meztelenségnek vagy tiszta vágnak:

